

\bookfoldsheets0ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

ГОЛОВАНЬ ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

УДК 372:2 (477.75) 18.19

**Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання
у Криму
(друга половина ХІХ – початок ХХ століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

.....ОДЕСА – 2008Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор
Поніманська Тамара Іллівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри педагогіки і психології(дошкільної).

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Штефан Людмила Андріївна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри історії педагогіки
та порівняльної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Попиченко Світлана Сергіївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
декан факультету дошкільної освіти.

Захист дисертації відбудеться 29 березня 2008 р. о 10_ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Нищинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий „_15_” лютого 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Наявна система суспільної дошкільної освіти України вимагає вдосконалення відповідно до нових соціальних цілей і педагогічних завдань; а саме: гуманістичне виховання вільної особистості, якій властиві саморозвиток і самореалізація. Дошкільні заклади – вагомий соціокультурний інститут, який повинен підготувати юних громадян України як до активної участі в житті держави, так і до реалізації своїх можливостей.

Розвиток системи дошкільної освіти в сучасних умовах визначається ефективністю здійснення її управління на регіональному рівні. Важливим для вивчення та аналізу в історії України є період другої половини XIX – початку XX століття, оскільки саме він є багатий на суспільно-політичні, економічні, культурологічні події, як і наш час.

Особливий науковий інтерес становить вивчення процесу розвитку дошкільних закладів у Криму, де вже в той час було створено інститути соціальної опіки, початкового виховання та елементарного навчання дітей, впроваджено своєрідні форми дошкільних закладів, розроблено організаційні і теоретико-методичні основи їх функціонування.

Стан розвитку дошкільної освіти у Криму у другій половині XIX – початку XX століття висвітлено у працях дослідників з історії Криму (С. Агаджанов, А. Андреев, В. Дюлічев, М. Землянченко, М. Калінін, А. Мальгін, А. Маркевич, П. Надінський та ін.); з історії розвитку освіти у Криму (Є. Абібулаєва, А. Аблятипов, Е. Бекірова, С. Вишневський, В. Ганкевич, М. Дундук, Л. Маршал, Д. Прохоров, Л. Редькіна, С. Шуклина, Т. Шушара та ін.); з історії дошкільного виховання у Росії (М. Шабаєва, І. Чувашев та ін.); історії дошкільного виховання і педагогічної освіти в Україні (І. Дичківська, Н. Дем'яненко, Т. Куліш, Т. Поніманська, І. Прудченко, О. Пшеврацька, І. Улюкаєва, Л. Штефан та ін.), теоретичних працях перших організаторів дошкільного виховання в Україні (Н. Лубенець, С. Русова, І. Сикорський та ін.), російських педагогів про дошкільну освіту (К. Вентцель, М. Виноградов, Є. Водозова, Є. Йорданська, П. Каптерев, П. Лесгафт, М. Свентицька, А. Симонович, Є. Тихеева, К. Ушинський, Л. Шлегер та ін.); організаторів дошкільного виховання у Криму (В. Ляпідус, П. Нанія, Л. Фінкельштейн та ін.). Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли втілення у дослідженнях радянського періоду С. Амбрамсон, Л. Батліної, Н. Біденко, Г. Ларіонової. Істотний внесок у розробку концептуальних положень розвитку дошкільної освіти в Україні внесли А. Богуш, О. Кононко, В. Кузь, О. Проскура, М. Стельмахович, О. Сухомлинська та ін.

Особливості становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у різних регіонах України досліджувались ученими в таких напрямках: становлення і розвиток інтернатних закладів освіти у Криму (1920-2000) (А. Аблятипов), розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі в кінці

50-х – початку 90-х років (С. Дітковська), становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у Східній Галичині (1869-1939) (З. Нагачевська), розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні в кінці XIX – початку XX ст. (С. Попиченко), Київський Фребелівський педагогічний інститут в системі вищої освіти України (І. Прудченко), психолого-педагогічні засади організації суспільного дошкільного виховання у працях С. Русової (О. Пшеврацька) та Н. Лубенець (Т. Куліш), становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у Закарпатті (1836-1918 рр.) (Г. Рого), становлення і розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XX століття) (Т. Слободянюк), становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905-1941) (І. Улюкаєва), дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. – кінець 20-х років XX ст.) (Т. Філімонова).

Водночас аналіз науково-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень свідчить, що цілісного дослідження процесу становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття здійснено не було.

Наявність протиріччя між об'єктивною потребою у використанні позитивних надбань щодо становлення дошкільної освіти у Криму і недостатнім рівнем їх вивченості, узагальненості в історико-педагогічній літературі й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження „**Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у Криму (друга половина XIX – початок XX століття)**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах держбюджетної науково-дослідницької теми „Педагогічне проектування засобів гуманізації виховання дітей дошкільного віку в сучасному інноваційному просторі”, що входить до плану кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету (Державний реєстраційний номер 0106U000316) та наукової теми „Розробка інноваційних технологій підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах полікультурного простору” (Державний реєстраційний номер 0103U004595), що входить до тематичного плану Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта). Автором досліджувався процес становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму (друга половина XIX – початок XX століття).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету 25.02.2003, протокол № 7, узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (31.01.2006, протокол № 1).

Мета дослідження: здійснити цілісний історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття.

Завдання дослідження:

1. Вивчити та виявити особливості процесу становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у другій половині XIX – початку XX століття в Україні та Росії.

2. Висвітлити передумови, що детермінували виникнення і розвиток дошкільних закладів різних типів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття.

3. Визначити типологію дошкільних закладів у Криму в зазначений історичний період і охарактеризувати організаційні і змістові засади їх діяльності.

4. Розробити періодизацію процесу становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття, визначити його провідні тенденції.

5. Виявити можливості творчого використання досвіду минулого в умовах модернізації сучасної системи дошкільної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільне дошкільне виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття.

Предмет дослідження – процес становлення і розвитку теорії і практики суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття.

Методи дослідження: для відбору і класифікації філософських, соціологічних, культурологічних, історико-педагогічних джерел із позицій об'єктивності і конструктивності альтернативного розгляду застосовано історико-логічний аналіз і систематизація архівних джерел, матеріалів фондів, рукописів; узагальнення і прогностичне осмислення історико-педагогічних фактів за даними архівних фондів; структурно-порівняльний аналіз педагогічної літератури і документальних матеріалів. За допомогою конструктивно-генетичного методу висвітлено передумови розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в період, що вивчається. Історико-ретроспективним аналізом охарактеризовано організаційні основи освітньої діяльності дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття. Хронологічно-системний порівняльний аналіз розвитку суспільного дошкільного виховання в різних соціальних умовах царської Росії, України, Криму та історико-педагогічний метод аналізу фактів і явищ, їх синтез застосовано для дослідження основних ідей і періодів розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму. Методом інтерпретації узагальнено вивчені матеріали і сформульовано висновки.

Джерельна база дослідження. Проаналізовано документально-фактологічний матеріал фондів Державного архіву Автономної Республіки Крим (м. Сімферополь): Канцелярії Таврійського генерал-губернатора – ф. 26; Таврійського губернського правління – ф. 27; Сімферопольської міської управи – ф. 63; Сімферопольський сирітський притулок ім. А. Я. Фабра – ф. 120; Сімферопольська жіноча гімназія – ф. 214; Карасубазарська жіноча гімназія –

ф. 354; Керченського градоначальства – ф. 455; Ялтинської міської управи – ф. 522; Ялтинська жіноча гімназія – ф. 623.

Окрему групу джерел складають документи Наукової бібліотеки «ТАВРИКА» імені А. Х. Стевена (м. Сімферополь): Систематичні зведені постанови Таврійського губернського земства; Постанови Таврійського губернського зібрання; Постанови Надзвичайних і Чергових сесій Євпаторійських Земських Повітових Зборів, Феодосійських Земських Повітових Зборів, Ялтинських Земських Повітових Зборів, Ялтинської міської Управи; Зведені постанови Керч-Сникальського і Севастопольського градоначальств, Постанови і Вісті Міських Дум Сімферополя, Ялти; статистичні збірки і довідники, матеріали статистико-економічних описів Таврійської губернії, Відомства Установ Імператриці Марії; довідкові книги Сімферополя, Пам'ятні книги Таврійської губернії, Керч-Сникальського градоначальства; адреса-календарі Севастопольського градоначальства, Звіти стану народних училищ Таврійської губернії, Огляди стану народної освіти в Таврійській губернії; звіти і статuti діяльності благодійних і громадсько-педагогічних товариств: Євпаторійського товариства лікарів, Севастопольського товариства «Ясла», Севастопольського товариства щодо влаштування притулків-захистків для сиріт-хлопчиків, Сімферопольського товариства «Дитячий садок», Сімферопольського товариства піклування про дітей, опікунського товариства дитячого притулку «Ясла Заріччя» у Ялті, товариства санаторії для дітей в Алушці, звіти дитячої кліматичної колонії у Ялті. Використано матеріали наукової бібліотеки ім. І. Франка (м. Сімферополь), історико-краєзнавчих музеїв Севастополя, Ялти, Євпаторії, Керченського державного історико-культурного заповідника. Вивчено періодичні видання другої половини XIX – початку XX століття: «Вісник виховання», «Дошкільне виховання», «Світло», «Салгір», «Дитячий садок»; «Воспитание и обучение», «Русская школа»; «Свободное воспитание»; «Семейное воспитание».

Хронологічні межі дослідження – друга половина XIX – початок XX століття.

Нижня хронологічна межа – початок 60-х років XIX століття. Цей період ознаменований появою наукових досліджень, присвячених першим рокам життя дитини, дошкільна педагогіка починає формуватись як галузь педагогічної науки. У цей час у Криму закінчується російсько-турецька війна, втілюються у життя найважливіші реформи, зокрема й реформа освіти, створюються перші дошкільні заклади.

Верхня межа – початок XX століття – час, коли відбулися значні геополітичні зміни, пов'язані з Жовтневою революцією, у Криму була встановлена радянська влада і розпочався «радянський період» вітчизняної історії. Кардинально змінилися соціально-політичні, економічні умови, що забезпечують діяльність дошкільних закладів. Широку участь у створенні дошкільних закладів стали брати радянські державні структури.

Територіальні рамки дослідження обмежені Кримським регіоном, який входив до складу Таврійської губернії Російської імперії, охоплював Сімферопольський, Євпаторійський, Ялтинський, Феодосійський і Перекопський повіти, Керч-Єникальське і Севастопольське градоначальства.

Наукова новизна одержаних результатів. *Уперше* на конкретному історико-педагогічному матеріалі виокремлено передумови становлення суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття як самостійної ланки в системі освіти; розроблено періодизацію процесу становлення і розвитку різних типів дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття (1854-1871 рр., 1872-1896 рр., 1897-1910 рр., 1911-1919 рр.) та визначено його провідні тенденції; подано характеристику і науково-педагогічну оцінку типів дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття, проаналізовано основні напрями і зміст їх діяльності; визначено типологію дошкільних закладів Криму другої половини XIX – початку XX століття: заклади опіки – сирітський виховний будинок, дитячі притулки (земський, виправний, землеробський, пологовий, притулок-захисток, притулок-оздоровниця, захисток для дітей мобілізованих батьків, колиска для покинутих дітей); заклади денного перебування дітей – дитячий садок, денний притулок-ясла, дитячий захисток, дитячий садок-елементарна школа, дитячий клуб; лікувально-оздоровчі – дитяча кліматична колонія, дитячий санаторій, дитячий курорт, дитяча оздоровниця, дитячий пляж, дитячий майданчик для рухливих ігор, фізичних вправ і занять. Уведено до наукового обігу нові документи, факти, імена організаторів і керівників дошкільних закладів Криму в другій половині XIX – початку XX сторіччя (А. Адлерберг, С. Аренд, В. Готлиб, Є. Глаголева, С. Дараган, О. Данилова, В. Ляпідус, П. Нанія, А. Фабр, Л. Фінкельштейн, М. Фридерікс, С. Шнейдер та ін.). *Конкретизовано* дані про роль благодійних, громадсько-педагогічних товариств Криму щодо організації дошкільних закладів у другій половині XIX – початку XX століття. *Набули подальшого розвитку* організаційно-методичні засади діяльності різних типів дошкільних закладів Криму другої половини XIX – початку XX століття. Актуалізовано можливості творчого використання досвіду суспільного дошкільного виховання Криму другої половини XIX – початку XX століття у сучасних умовах.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні положень і висновків, які дають нові матеріали для вивчення, розуміння і усвідомлення ролі дошкільних закладів Криму другої половини XIX – початку XX століття з метою повного і цілісного відтворення історії розвитку освітніх закладів і педагогічної думки у Криму. Матеріали дослідження можуть використовуватись у педагогічних коледжах, інститутах, університетах, інститутах післядипломної педагогічної освіти у процесі визначення змісту підготовки та перепідготовки педагогів дошкільної освіти; у розробці курсів «Дошкільна педагогіка», «Історія педагогіки України», «Історія дошкільної

педагогіки», спецкурсів та спецсемініарів для вищих навчальних закладів, а також для написання підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури, визначенні тематики дипломних та курсових робіт.

Результати дослідження впроваджено у зміст навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Організація дошкільного виховання в Україні», «Дошкільна педагогіка» Рівненського державного гуманітарного університету (акт № 205/381 від 06.12.2006), Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (акт № 245 від 16.05.2007), Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти під час викладання курсів «Становлення і розвиток системи дошкільної освіти» (акт № 230 від 18.06.2007), Республіканського вищого навчального закладу «Кримський інженерно-педагогічний університет (м. Сімферополь)» (акт № 08.108/433 від 21.05.2007), Краматорського економіко-гуманітарного інституту (акт № 06/251 від 21.06.2007).

Достовірність результатів дослідження забезпечується джерельною базою, комплексним розглядом проблеми, методологічною та теоретичною обґрунтованістю основних його положень, застосуванням системи методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням.

Апробація матеріалів дослідження. Матеріали і результати наукового дослідження доповідались і обговорювалися на конференціях: міжнародних – «INTED-2003» (Ялта, 2003); «Розвиток освіти в поліетнічних регіонах» (Ялта, 2005); «Педагогіка і психологія дошкільного дитинства» (Рівне, 2005); «Дошкільна освіта: традиції та перспективи» (Луганськ, 2006); «Л.С. Виготський: культурно-історична концепція розвитку психіки» (Рівне, 2007); «Розвиток освіти в поліетнічних регіонах» (Ялта, 2007); «Педагогіка і психологія як ресурс розвитку сучасного суспільства» (Росія, Рязань, 2007); всеукраїнських – «Розвиток освіти в поліетнічних регіонах» (Ялта, 2006); «Педагогіка і психологія в контексті гуманізації освіти» (Хмельницький, 2007), на звітних наукових конференціях кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету (2003-2006).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 12 одноосібних публікаціях, з них 7 – у спеціальних виданнях, затверджених ВАК України, 5 – у збірках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок. Список використаних джерел охоплює 241 найменування. Робота містить 2 таблиці, що займають 5 сторінок основного тексту, 4 рисунки, додатки (2).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, вказано його хронологічні і територіальні межі, подано інформацію про джерела дослідження, розкрито наукову новизну,

практичне значення, відображено апробацію і впровадження результатів наукового пошуку в практику роботи закладів освіти.

У першому розділі «**Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у другій половині XIX – початку XX століття в Україні та Росії**» розкрито особливості процесу становлення і розвитку теорії і практики суспільного дошкільного виховання у другій половині XIX – початку XX століття в Україні та Росії, висвітлено передумови становлення і розвитку дошкільного виховання у Криму в означений історичний період.

Аналіз робіт дослідників (С. Амбрамсон, Л. Артемова, З. Борисова, М. Виноградов, Н. Дем'яненко, І. Дичківська, Є. Йорданська, Т. Куліш, З. Нагачевська, Ф. Паначин, С. Попиченко, О. Проскура, О. Пшевращка, Г. Рего, С. Сірополко, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Б. Ступарик, Т. Філімонова, І. Улюкаєва, І. Чувашев, М. Шабаєва, Л. Штефан) засвідчив, що процесу розвитку теорії і практики суспільного дошкільного виховання у другій половині XIX – початку XX століття в Україні та Росії властиві політичні, економічні, соціально-культурні і педагогічні особливості.

До найважливіших із них відносимо: відсутність спрямованості державної політики Російської Імперії у галузі освіти на розвиток суспільного дошкільного виховання; денационалізацію виховання і навчання підростаючого покоління з боку Російського самодержавства; скасування кріпацтва і демократичні реформи системи освіти другої половини XIX століття; зростання активності жінок у боротьбі за свої права, що сприяло зародженню ідеї суспільного дошкільного виховання; зростання ринкових відносин та зайнятості жінок у суспільному виробництві зумовила необхідність у спеціальних закладах виховання і навчання дітей дошкільного віку; зростання самосвідомості і відповідно культурно-освітніх потреб населення, які насамперед виявлялись у необхідності підготовки дітей до школи, а також дитячої безпритульності, смертності, побутового дитячого травматизму внаслідок бездоглядності дітей; активна діяльність благодійних, суспільно-педагогічних організацій і приватних осіб щодо пропаганди суспільного дошкільного виховання, безпосередньої організації різних типів дошкільних закладів; зміна родинного устрою життя внаслідок розвитку капіталістичних відносин; брак педагогічної обізнаності батьків.

У другій половині XIX – початку XX століття інтенсивно розвивалася педагогічна думка, розроблялися теоретичні і методичні засади суспільного дошкільного виховання, дошкільна педагогіка виокремилась у самостійну галузь педагогічних знань. Активно, в тісному взаємозв'язку, розвивалася теорія і практика суспільного дошкільного виховання в Україні та Росії. Її представники (К. Вентцель, Є. Водовозова, Н. Лубенець, С. Русова, А. Симонович, Є. Тихеева, К. Ушинський, Ю. Фаусек, Л. Шлегер та ін.) пропагували ідею суспільного дошкільного виховання через педагогічний друк, займалися подвижницькою діяльністю щодо організації дошкільних закладів різних типів – ясел, дитячих садків тощо. Завдяки їхньої активності

розпочалася підготовка педагогів для дошкільних закладів на спеціальних курсах і в педагогічних інститутах.

Істотний вплив на становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у другій половині XIX – початку XX століття мали зарубіжні педагогічні системи дошкільного виховання, передусім Ф. Фребеля і М. Монтесорі.

Доведено, що у другій половині XIX – початку XX століття у Російській Імперії ставлення суспільства і уряду до суспільного дошкільного виховання було різним: з одного боку, стереотипні погляди на виховання дітей до школи як на суто сімейну справу – з боку держави, а з іншого, – потреба в установах дошкільного виховання у різних верствах суспільства (насамперед серед жінок, які працювали), активна діяльність громадсько-педагогічних організацій щодо відкриття різних типів закладів для дошкільників, швидкий розвиток наук про дітей дошкільного віку.

На підставі праць з історії Криму другої половини XIX – початку XX століття (С. Агаджанов, А. Андрєєв, В. Дюлічев, М. Землянченко, М. Калінін, А. Мальгін, А. Маркевич, П. Надінський та ін.), досліджень з історії освіти у Криму (Є. Абібулаєва, А. Аблятипов, С. Вишневський, В. Ганкевич, М. Дундук, Л. Редькіна, С. Шукліна, Т. Шушара та ін.) проаналізовано соціально-економічний розвиток та стан освіти Криму і висвітлено передумови розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в означений історичний період. Основні з них такі: зростання кількості безпритульних дітей та сиріт унаслідок Кримської війни (1853-1856 рр.), які потребували суспільних закладів опіки; привернення до Криму уваги великої кількості освічених людей, насамперед відомих лікарів – С. Боткіна, О. Боброва, Г. Галицької, В. Дмитрієва, Б. Казаса, В. Ляпідуса, П. Нанія, Л. Фінкельштейна, А. Якубовського та ін., що сприяло не лише розвитку ними науки про кліматологічні засади лікування дітей, а й зумовило відкриття суспільних закладів для лікування і оздоровлення хворих і послаблених дітей; становлення Криму як загальноросійської кліматологічної оздоровниці; нарощування інтелектуального, культурного потенціалу Криму, зростання культурно-освітніх потреб населення, привнесення ідеї суспільного дошкільного виховання.

Було встановлено, що в різних регіонах Криму в другій половині XIX – початку XX століття розпочала активну діяльність у галузі виховання і освіти значна кількість благодійних та громадсько-педагогічних організацій, приватних осіб (А. Адлерберг, С. Аренд, О. Дьяконов, Г. Доценко, М. Кашкадамов, А. Люстиг, О. Симонович, Є. Трубецька, А. Фабр, М. Фридерікс та ін.).

Освітня реформа Росії 1863-1864 рр. сприяла демократизації освіти загалом, збільшенню чисельності й інтенсивному розвитку освітніх закладів у Криму, що зумовило зростання писемності населення (Таврійська губернія за цим показником посідала одне з перших місць у Російській Імперії), усвідомлення ним необхідності виховання і навчання дітей у дошкільні роки,

підготовку дітей до школи не тільки в умовах сім'ї, але і в суспільних закладах виховання, про які б дбала держава.

Великий приплив робочої сили до Криму сприяв розвитку промислових підприємств, зростанню зайнятості жінок у суспільному виробництві і відповідно збільшенню дитячої бездоглядності. Розвиток зарубіжної і вітчизняної теорії і практики дошкільного виховання поживав педагогічне життя Криму, сприяв зростанню інтересу педагогічної громадськості до проблем виховання маленьких дітей.

Отже, аналіз особливостей процесу становлення і розвитку теорії і практики суспільного дошкільного виховання у другій половині XIX – початку XX століття в Україні та Росії засвідчив, що в цей час у Криму були створені необхідні передумови для становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання.

У другому розділі **«Основні напрями розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття»** подано комплексний аналіз історії розвитку дошкільного виховання у Криму в означений історичний період; виокремлено типи дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття, відповідно до типології визначено їх мету, розкрито організаційно-змістові засади діяльності; розроблено періодизацію, згідно до якої конкретизовано провідні тенденції у розвитку суспільного дошкільного виховання у зазначений історичний період; висвітлено роль благодійних, медичних та громадсько-педагогічних товариств Криму щодо організації дошкільних закладів у другій половині XIX – початку XX століття; актуалізовано можливості творчого використання досвіду суспільного дошкільного виховання Криму другої половини XIX – початку XX століття у сучасних умовах.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що процес становлення суспільного дошкільного виховання у Криму розпочавсь у 1854 році, коли в Сімферополі було відкрито притулок імені Амалії Максиміліанівни Адлерберг. Саме заклади опіки стали першими, де виховували дітей дошкільного віку. Доведено, що заклади опіки у Криму у другій половині XIX – початку XX століття було відкрито як на кошти приватних осіб (А. Адлерберг, А. та Ц. Ковлер, К. Месаксуді, А. Фабр, та ін.), так і благодійних та громадсько-педагогічних товариств у містах Криму – Керчі, Сімферополі, Ялті, Севастополі, окремі утримувалися за рахунок земств.

Установлено диференціацію закладів опіки залежно від віку дітей: дітей виключно раннього віку охоплювали колиски для покинутих дітей невідомого походження та пологові притулки. У сирітських виховних будинках, дитячих притулках (земські, виправні, землеробські, оздоровниці-притулки, захистки для дітей мобілізованих батьків, притулки-захистки) виховувалися діти віком від 4 до 16 років. Упродовж багатьох років успішно діяли притулок імені А. Адлерберг (1854 р.), сирітський виховний будинок А. Фабра (1864 р.) у Сімферополі, земський притулок для покинутих дітей у Сімферополі (1870 р.),

Маріїнський притулок (1874 р.) у м. Керчі і ін. Серед керівників перших дитячих притулків були знані у Криму педагоги та вчені, такі, як Софія Андріанівна Аренд, Арсеній Іванович Маркевич, Григорій Павлович Доценко та ін. Так, Сімферопольський земський притулок довгий час очолювала С. Аренд, яка однією з перших отримала спеціальну педагогічну освіту на курсах у Брюсселі з методики Ф. Фребеля у 1861-1863 рр.. Освітньо-виховною метою діяльності закладів опіки були: догляд за дітьми, які залишилися без батьківського піклування, їхнє релігійно-етичне виховання, первинне навчання, підготовка до майбутнього трудового життя.

У результаті вивчення архівних та наукових матеріалів виявлено, що перший заклад денного перебування щодо виховання і навчання дітей дошкільного віку – дитячий садок було відкрито в Сімферополі Товариством „Дитячий садок” у 1872 році з ініціативи І. Іванова. Діяли й інші дитячі садки: в 1897 році в Керчі розпочав свою діяльність Фребелівський дитячий садок, заснований членами Товариства „Ясла”, приватні платні дитячі садки К. Коган (б. р.), Е. Нергер (б. р.), В. Телішевської (1914 р.) у Сімферополі, Г. Степанової у Севастополі (1911 р.). Доведено, що денні дитячі притулки-ясла „Ясла Заріччя” у Ялті (1895 р.), у Севастополі (1900 р.), імені А. Люстіга (1896 р.) у Сімферополі, Євпаторії (1912 р.) та дитячі захистки в Керчі (1898, 1900, 1909 рр.) діяли на основі принципів народних дитячих садків. Їх метою була боротьба з дитячою бездоглядністю, різнобічний розвиток дітей, допомога батькам, які працювали. Платні приватні дитячі садки основну увагу приділяли інтелектуальному розвитку дітей, підготовці до навчання у початковій школі. Окремі з них працювали в єдності з початковою школою: дитячий садок-елементарна школа Е. Нергер у Сімферополі (1914 р.), Фребелівський дитячий садок-елементарна школа в Керчі (з 1905 р.).

Доведено, що виключно важливою віхою у розвитку дошкільного виховання у Криму стало створення відомими лікарями і педагогами, педагогічними та ін. товариствами закладів щодо виховання і навчання дітей, які мали за основну мету лікування і оздоровлення дітей за допомогою кліматичних можливостей Криму й інших засобів фізичного виховання (О. Бобровим дитячого санаторію в Алушці (1902 р), дитячих пляжів у Євпаторії (1910 р.) Г. Галицькою і Б. Казасом та В. Ляпідусом у Ялті (1919 р.), дитячих кліматичних колоній у Ялті (1906 р.) В. Готлиб, у Саках С. Шнейдер (1905 р.), П. Нанія у Ялті (1912 р.), дитячої оздоровниці докторів Л. Фінкельштейна та А. Якубовського в Ялті (поч. XX ст., б. р.), В. Ляпідусом дитячого курорту в Ялті (1906 р.), дитячих майданчиків для рухливих ігор, фізичних вправ і занять у Сімферополі (1906 р.), Керчі (1900 р.), Ялті (1916, 1919 рр.) та ін. Цим установам було властиве застосування передових методик не лише в оздоровленні, а й у різнобічному розвитку і вихованні дітей – Ф. Фребеля, П. Лесгафта та ін; залучення до роботи підготовлених педагогів.

У результаті проведеного аналізу було висвітлено роль благодійних, медичних і громадсько-педагогічних товариств Криму у другій половині XIX –

початку ХХ століття щодо організації ними дошкільних закладів. Встановлено, що їх діяльність у цьому напрямку була розпочата в 70-х роках ХІХ століття. Перші з них – Керченське жіноче благодійне і Ялтинське благодійне товариства засновані у 1871 році, Сімферопольське товариство «Дитячий садок» – у 1872 році, Керченське товариство Маріїнського притулку – у 1874 році, тобто раніше, ніж у центральних регіонах України і Росії. Їх засновниками та керівниками були О. Симонович, Є. Трубецька, І. Іванов. Ялтинське благодійне товариство у 1871 р. (кер. Є. Трубецька) заснувало перший земський притулок, Сімферопольське товариство „Дитячий садок” (кер. І. Іванов) започаткувало у 1872 р. перший дитячий садок у Криму. Найбільш активну діяльність здійснювало Керченське товариство піклування про дітей, що було засновано О. Калініною у 1899 році. Це товариство ініціювало відкриття захистку для дітей, дитячого садку та Пушкінського майданчику для фізичних ігор, вправ і занять у 1900 році, дитячої оздоровчої колонії у 1902 р.. Сімферопольське товариство піклування про дітей (кер. В. Іванов) утримувало 3 притулки, літній майданчик, захисток для дітей мобілізованих батьків, дитячу оздоровчу колонію. Активна діяльність Сімферопольського товариства „Дитяча допомога”, заснованого в 1905 році С. Шнейдер, сприяла відкриттю і діяльності упродовж багатьох років дитячих майданчиків у Сімферополі та дитячої колонії у Саках. Велику освітньо-просвітницьку, організаційну роботу щодо заснування та діяльності дошкільних закладів також проводили: Ксенінське товариство Севастопольських ясел (кер. Г. Сафонова), Севастопольське благодійне товариство (кер. Н. Вірен), Севастопольське товариство сприяння вихованню та захисту дітей (кер. П. Лескевич), Севастопольське товариство із заснування дитячих притулків-захистків (кер. Г. Спицкая), товариства „Ясла” у Керчі, Сімферополі, Ялті, Піклування дитячих притулків Імператриці Марії, Сімферопольське товариство виправних притулків (кер. Н. Султан-Крим-Гірей) та ін. Відомі лікарі сприяли заснуванню та активній медично-педагогічній діяльності громадських медичних товариств, а саме: товариство Євпаторійських лікарів (С. Сумцова, Г. Галицька, Б. Казас) відкрило дитячі ясла та дитячий пляж, ялтинські товариства Ліги боротьби з туберкульозом та Товариство лікарів дитячу колонію та дитячий санаторій у Ялті (кер. О. Бобров, П. Нанія) та ін. Активну участь у створенні та діяльності благодійних, громадсько-педагогічних, медичних товариств брали й інші відомі педагоги, лікарі, представники освіченої інтелігенції Криму, меценати – А. Готлиб, Є. Данилова, С. Кульстрем, К. Месаксуді, А. Млинарич, Б. Ножников, М. Філатов, М. Фридерікс та ін.

На основі аналізу архівної, наукової літератури, протоколів засідань Таврійського губернського зібрання, постанов зборів повітів, міських управ, звітів про діяльність товариств було досліджено діяльність педагогів, меценатів, які відкривали та сприяли відкриттю дошкільних закладів різних типів, розробляли та впроваджували методики дошкільного виховання: С. Аренд, Ю. Алексеева, Н. Вірен, А. Готлиб, В. Готлиб, Є. Глаголева,

С. Дараган, П. Нанія, А. Сафонова, Л. Фінкельштейн, С. Шнейдер та ін.

У розділі визначено й науково обґрунтовано періодизацію становлення і розвитку дошкільного виховання у Криму у другій половині XIX – початку XX століття і визначено провідні тенденції цього процесу: I період: 1854-1871 рр. – організація перших дошкільних закладів суспільної опіки для дітей благодійними організаціями, приватними особами, земствами, міськими управліннями; основні типи закладів – сирітський виховний будинок, дитячі земські притулки; II період: 1872-1896 рр. – виокремлення власне дошкільних закладів – дитячих садків, денних притулків-ясел, дитячих захистків; диференціація опікунських закладів – виправних,пологових дитячих притулків, колисок для покинутих дітей. Активна діяльність суспільно-педагогічних організацій щодо створення мережі дошкільних закладів різних типів. III період – з 1897 по 1910 рр. – створення мережі лікувально-оздоровчих закладів для дітей дошкільного віку – дитячого санаторію, дитячих кліматичних колоній, оздоровниць, курортів, пляжів, майданчиків для рухливих ігор, фізичних вправ і занять. Завдяки активній діяльності суспільно-педагогічних організацій, приватних осіб, здебільшого чином лікарів і педагогів, була створена мережа лікувально-оздоровчих суспільних закладів для виховання дітей раннього, дошкільного і шкільного віку, що безпосередньо відображали специфіку Криму як оздоровниці. Значно поширилася мережа безпосередньо закладів для виховання і навчання дітей дошкільного віку – дитячих садків, дитячих притулків-ясел. Набули подальшого розвитку заклади опіки: колиски для покинутих дітей, дитячі притулки-захистки. IV період: – з 1911 по 1919 рр. – подальший розвиток різних типів суспільних освітньо-виховних закладів для дітей дошкільного віку (оздоровниць-притулків, захистків для дітей мобілізованих батьків, дитячих клубів) за участі державних структур та вдосконалення форм і змісту їх діяльності. У цей час відбулося значне розширення мережі дошкільних закладів та урізноманітнення їх типів; більш широку участь у їх організації і діяльності брали державні структури, насамперед земства. Так, у заснуванні Каратобійського землеробського притулку для сиріт поблизу Євпаторії (1915 р.) брало участь Євпаторійське земство, за участі Таврійської губернської земської управи та Ялтинського земства працювали оздоровниця-притулок для дітей павших воїнів (1915 р.), майданчик для рухливих ігор, фізичних вправ і занять Є. Глаголевої (1916 р.), Масандрівський міський майданчик і дитячий клуб К. Гарині (1918 р.), дитячі майданчики А. Мейнандер (1918 р.), М. Альбрехт (1919 р.), дитячий пляж (1919 р.), яким опікувався лікар В. Ляпідус.

Організація діяльності закладів суспільного виховання здійснювалася на основі педагогічних теорій і ідей, підготовленими фахівцями з опорою на програми з виховання і навчання дітей. Так, керівництво діяльністю дитячих майданчиків для рухливих ігор, фізичних вправ і занять у Керчі та Сімферополі здійснювали випускники Санкт-Петербурзьких курсів фізичного виховання професора П. Лесгафта (Є. Зінова, В. Жадовська, А. Ляшенко, П. Ляпідова,

В. Можарова, та ін.), Харківські курси Фребеля закінчила М. Рейнфельд. Ялтинським майданчиком для рухливих ігор, фізичних вправ і занять керувала ялтинським майданчиком Є. Глаголева – викладач Гімнастичного інституту із Санкт-Петербургу. Їй належить власна програма і методика роботи з дітьми. Зі згоди та під наглядом Ялтинської Міської управи Є. Глаголева навчала своїй методиці місцевих педагогів – К. Баркову, Є. Гасилову, Н. Лобко. Дані щодо дошкільної освіти вже з 1914 року знаходили своє відображення у статистиці міських управ. У 1919 році в Ялті було створено відділ дошкільної та позашкільної освіти. Отже, дошкільні заклади виділяються як особлива система, до якої увійшли як власне дошкільні заклади, так і ті, які були синтезом дошкільного і позашкільного виховання (де виховувалися та навчалися діти і шкільного віку – клуби, майданчики та ін.).

Обґрунтовано такі можливості творчого використання досвіду суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття у сучасних умовах, як: створення громадсько-педагогічних та педагогічно-медичних товариств для підтримки та соціального захисту дітей з малозабезпечених сімей; урізноманітнення та модернізація мережі дошкільних закладів різних типів і форм власності оздоровчого характеру (санаторіїв, оздоровниць, дитячих майданчиків, клубів, центрів та ін.) з метою використання кліматологічних можливостей Криму для оздоровлення, лікування, фізичного виховання дітей дошкільного віку.

Отже, у 1919 році у Криму діяло більше 50 закладів суспільного виховання різних типів, які охоплювали освітньо-виховними послугами дітей дошкільного віку. Їх відкриття та діяльність ініціювали приватні особи, благодійні, медичні товариства, громадсько-педагогічні організації, державні структури. Збагачувалися змістові напрями їх діяльності стосовно оздоровлення, виховання і навчання дітей дошкільного віку; освітня робота здійснювалася переважно підготовленими фахівцями з урахуванням наукових методик; програмово-методичне забезпечення дошкільних закладів ставало більш досконалим.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

У дисертації вперше здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму у другій половині XIX – початку XX століття.

1. Історико-педагогічний аналіз стану досліджуваної проблеми виявив політичні, економічні, соціально-культурні й педагогічні особливості становлення і розвитку теорії і практики суспільного дошкільного виховання в Україні та Росії у другій половині XIX – початку XX століття.

З політичних було виокремлено такі: – державна політика Російської Імперії у галузі освіти не була спрямована на розвиток суспільного дошкільного виховання; оскільки воно було відсутнє в офіційній структурі системи освіти; – денационалізація виховання і навчання підростаючого покоління з боку Російського самодержавства, яка активно завойовувала

позиції в усіх сферах державного і суспільного життя України й інших національних регіонів Російської Імперії; – скасування кріпацтва і демократичні реформи системи освіти другої половини XIX століття призвели до зростання активності жінок у боротьбі за свої права, що, у свою чергу, сприяло зародженню ідеї суспільного дошкільного виховання.

Економічними особливостями виступили: зростання ринкових відносин та зайнятості жінок у суспільному виробництві, що зумовили необхідність у спеціальних закладах виховання і навчання дітей дошкільного віку.

З-поміж соціально-культурних особливостей було виокремлено такі: зростання самосвідомості і відповідно культурно-освітніх потреб населення, які насамперед виявлялись у необхідності підготовки дітей до школи, а також дитячої безпритульності, смертності, побутового дитячого травматизму внаслідок бездоглядності дітей, фактична відсутність державного патронажу за діяльністю дошкільних закладів; активна діяльність благодійних, суспільно-педагогічних організацій і приватних осіб щодо пропаганди суспільного дошкільного виховання, безпосередньої організації різних типів дошкільних закладів; зміна родинного устрою життя внаслідок розвитку капіталістичних відносин; брак педагогічної обізнаності батьків.

Педагогічними особливостями виступили: інтенсивний розвиток педагогічної думки, теоретичних і методичних аспектів дошкільного виховання, виокремлення дошкільної педагогіки в окрему галузь педагогічних знань; пропаганда ідей суспільного дошкільного виховання через педагогічний друк; практична діяльність видатних педагогів України та Росії щодо організації дошкільних закладів різних типів: притулків, ясел, дитячих садків тощо; активний вплив на розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні та Росії у другій половині XIX – початку XX століття зарубіжних педагогічних систем дошкільного виховання, передусім Ф. Фребеля, М. Монтесорі; організація підготовки педагогів для дошкільних закладів на спеціальних курсах і в педагогічних інститутах.

2. Історико-системний аналіз дозволив визначити такі передумови становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму у другій половині XIX – початку XX століття:

- зростання кількості безпритульних дітей і сиріт внаслідок Кримської війни (1853-1856 рр.);

- становлення Криму як загальноросійської кліматологічної оздоровниці; розвиток науки про кліматологічні основи лікування дітей;

- повернення до Криму уваги значної кількості освічених людей, нарощування його інтелектуального, культурного, освітнього потенціалу, зростання культурно-освітніх потреб населення;

- відкриття суспільних закладів для лікування і оздоровлення хворих і послаблених дітей відомими лікарями (С. Боткін, В. Дмитрієв, О. Бобров, П. Нанія, Л. Фінкельштейн та ін.);

- активна діяльність благодійних та громадсько-педагогічних організацій;

- зростання чисельності й інтенсивний розвиток освітніх закладів у Криму; поживлення педагогічного життя Криму,

- значний приплив робочої сили внаслідок розвитку промислових підприємств і зростання зайнятості жінок у суспільному виробництві та збільшення дитячої бездоглядності;

- усвідомлення населенням Криму необхідності виховання і навчання дітей у дошкільні роки, підготовку дітей до школи не тільки в умовах сім'ї, але і в суспільних закладах виховання, про які б дбала держава;

- зростання інтересу педагогічної громадськості Криму до проблем виховання маленьких дітей завдяки розвитку зарубіжної та вітчизняної теорії і практики суспільного дошкільного виховання.

3. У дослідженні вперше подано класифікацію і характеристику діяльності типів дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття (з 1854 по 1919 роки): заклади опіки – сирітський виховний будинок, дитячі притулки (земський, виправний, землеробський, пологовий, притулок-захисток, притулок-оздоровниця, захисток для дітей мобілізованих батьків, колиска для покинутих дітей); заклади денного перебування дітей – дитячий садок, денний притулок-ясла, дитячий захисток, дитячий садок-елементарна школа, дитячий клуб; лікувально-оздоровчі – дитяча кліматична колонія, дитячий санаторій, дитячий курорт, дитяча оздоровниця, дитячий пляж, дитячий майданчик для рухливих ігор фізичних вправ і занять.

4. Визначено і проаналізовано тенденції розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття, серед яких: збільшення кількості закладів для виховання дітей дошкільного віку; диференціація, урізноманітнення типів дошкільних закладів; розширення кола засновників закладів для виховання дітей дошкільного віку; збагачення напрямів діяльності та завдань оздоровлення, виховання і навчання дітей дошкільного віку; проведення освітньої роботи в дошкільних закладах підготовленими фахівцями з урахуванням наукових методик; удосконалення програмово-методичного забезпечення дошкільних закладів.

5. Дослідження дозволило науково обґрунтувати періодизацію процесу становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття (з 1854 по 1919 роки): I період – з 1854 по 1871 рр.: відкриття перших дошкільних опікунських сирітських закладів міськими управами, земствами, приватними особами .

II період – з 1872 по 1896 рр.: виокремлення власне дошкільних закладів – дитячих садків, денних дитячих притулків-ясел, диференціація опікунських закладів – виправних, пологових дитячих притулків, колисок для покинутих дітей.

III період – з 1897 по 1910 рр. – створення мережі лікувально-оздоровчих закладів для дітей дошкільного віку – дитячого санаторію, дитячих кліматичних колоній, оздоровниць, курортів, пляжів, майданчиків для рухливих ігор, фізичних вправ і занять.

IV період – з 1911 по 1919 рр. – подальший розвиток різних типів суспільних освітньо-виховних закладів для дітей дошкільного віку (оздоровниць-притулків, захистків для дітей мобілізованих батьків, дитячих клубів) за участю державних структур та вдосконалення форм і змісту їх діяльності. Результати дослідження свідчать, що до 1919 року в Криму було закладено підстави для створення державної системи дошкільного виховання.

6. У дослідженні виявлено такі можливості творчого використання досвіду суспільного дошкільного виховання у Криму в другій половині XIX – початку XX століття: створення громадсько-педагогічних та педагогічно-медичних товариств для підтримки та соціального захисту дітей з малозабезпечених сімей; урізноманітнення та модернізація мережі дошкільних закладів різних типів і форм власності оздоровчого характеру (санаторіїв, оздоровниць, дитячих майданчиків, клубів, центрів та ін.) з метою використання кліматологічних можливостей Криму для оздоровлення, лікування, фізичного виховання дітей дошкільного віку.

Виконане дослідження не вичерпує усіх напрямків наукової проблеми і не претендує на остаточне її розв'язання. Подальшого розвитку потребує вивчення програмово-методичного забезпечення різних типів дошкільних закладів Криму, а також система педагогічної освіти працівників цих закладів.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях автора:

1. Головань Т. М. Историко-педагогический аспект деятельности детских приютов в Крыму во II половине XIX столетия // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 4 (99). – С. 48–55.

2. Головань Т. М. Становление и развитие дошкольного воспитания в Крыму (2-я половина XIX в. – начало XX в.): обоснование исследования // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Сер. Педагогіка і психологія. – Зб. статей: Вип. 7. – Ялта: ВВК КДГІ, 2005. – Ч. 1. – С. 46–50.

3. Головань Т. М. Деятельность детских площадок в Крыму в начале XX века // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. праць. – Випуск XXXIII / За загальною редакцією В. І. Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2006. – С. 155–163.

4. Головань Т. М. Особенности развития дошкольного воспитания в Крыму в начале XX в. // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: Вип. 10. – Ялта: РВВ РВНЗ КГУ, 2006. – Ч.1. – С. 119–126.

5. Головань Т. М. Типи дошкільних закладів Криму у II половині XIX – початку XX ст. та етапи їх розвитку // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Одеса. – № 1-2. – 2007. – С. 120–122.

6. Головань Т. М. Становлення і розвиток дошкільних закладів в Криму в II

половині XIX – початку XX ст. // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 36. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 91–96.

7. Головань Т. М. Роль детских оздоровительных колоний Крыма в общественном воспитании детей дошкольного возраста в начале XX века // Проблемы сучасної педагогічної освіти: Сер. Педагогіка і психологія. – Зб. статей: Вип. 9. – Ялта: ВВК КДГУ, 2006. – Ч. 1. – С. 154–161.

8. Головань Т. М. Тенденции развития систем общественного дошкольного воспитания в Украине и России // Міжнародне співробітництво в галузі освіти: Матеріали Міжнар. науково-практ. конф. „INTED”, 1-5квітня 2003 г. – Зб. статей. – К.: Пед. преса, 2003. – Ч. 1. – С. 168–171.

9. Головань Т. М. Летние детские колонии в дореволюционной Ялте: особенности организации и функционирования // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону: Матеріали всеукр. науково-практ. конф., 26-28 квітня 2006 р., м. Ялта. – Зб. статей. Вип.2. – Ялта: РВВ КГУ, 2006. – С. 67–72.

10. Головань Т. М. Гуманістичні тенденції розвитку закладів дошкільної освіти в Криму (друга половина XIX – початок XX ст.) // Педагогіка і психологія в контексті гуманізації освіти: Зб. наук. праць (за матеріалами всеукр. науково-практ. конф., 23-28 січня 2007 р.) / За заг. ред. проф. О. М. Коханка. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький Центр. ім. М.К. Реріха; Хмельницький національний університет: Гуманітарний університет Хмельницького національного університету, 2007. – С. 20–21.

11. Головань Т. М. Этапы становления и развития дошкольных учреждений в Крыму во II половине XIX – начале XX века // Педагогіка и психология как ресурс развития современного общества: Материалы Междунар. научной конф. 7-9 февраля 2007 года: В 2-х т. Педагогіка / Отв. ред. А. А. Романов; Ряз. гос.ун-т имени С. А. Есенина. Рязань, 2007. – Т. 1. – С. 68–73.

12. Головань Т. М. Становлення та розвиток різних типів дошкільних закладів Криму у II половині XIX – початку XX ст. // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону: Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., 5-7 квітня 2007 р., м. Ялта. – Зб. статей. Вип. 3. – Ялта: РВВ КГУ, 2007. – Ч.1. – С. 61–67.

Анотація

Головань Т.М. Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у Криму (друга половина XIX – початок XX століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2008.

У дисертації здійснено комплексний історико-педагогічний аналіз

становлення і розвитку суспільних дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття; виявлено політичні, економічні, соціально-культурні та педагогічні особливості становлення суспільного дошкільного виховання як самостійної ланки у системі освіти, яке має свою мету, завдання та структуру. Висвітлено передумови становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання у Криму в зазначений історичний період; уточнено дані про роль благодійних і громадсько-педагогічних товариств Криму у відкритті дошкільних закладів у другій половині XIX – початку XX століття. Визначено типи дошкільних закладів Криму другої половини XIX – початку XX століття: заклади опіки, заклади денного перебування дітей, лікувально-оздоровчі. Уведено до наукового обігу нові документи, факти, імена засновників і керівників дошкільних закладів у Криму у другій половині XIX – початку XX сторіччя (А. Адлерберг, С. Аренд, В. Готлиб, Є. Глаголева, С. Дараган, О. Данилова, В. Ляпідус, А. Фабр, Л. Фінкельштейн, М. Фридерік, С. Шнейдер та ін. Обгрунтовано періоди (1854–1871 рр., 1872–1896 рр., 1897–1910 рр., 1911–1919 рр.) та визначено згідно них провідні тенденції у розвитку дошкільних закладів у Криму в другій половині XIX – початку XX століття.

Ключові слова: розвиток, засновники, передумови, періоди, суспільне дошкільне виховання, типи дошкільних закладів Криму.

Аннотация

Головань Т.М. Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в Крыму (вторая половина XIX – начало XX века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Южно-Украинский педагогический университет имени К. Д. Ушинского. – Одесса, 2008.

В диссертации исследована история развития общественного дошкольного воспитания в Крыму во второй половине XIX – начале XX века. Раскрыто состояние изученности проблемы в педагогической теории.

Выделены политические, экономические, социально-культурные и педагогические особенности становления и развития теории и практики общественного дошкольного воспитания в Украине и России во второй половине XIX – начале XX века. Политические: отсутствие направленности государственной политики Российской Империи в области образования на развитие общественного дошкольного воспитания; денационализация процесса воспитания и обучения подрастающего поколения со стороны Российского самодержавия; ликвидация крепостного права и демократические реформы системы образования второй половины XIX века привели к росту активности женщин в борьбе за свои права, что в свою очередь способствовало зарождению идеи общественного дошкольного воспитания. Экономические: рост рыночных отношений и занятости женщин в общественном производстве

обусловил потребность в специальных учреждениях для общественного воспитания и обучения детей дошкольного возраста. Социально-культурные: рост самосознания и соответственно культурно-образовательных потребностей населения, которые прежде всего проявлялись в необходимости подготовки детей к школе, а также детская беспризорность, смертность, бытовой детский травматизм вследствие безнадзорности, предоставленности детей самим себе; активная деятельность благотворительных, общественно - педагогических организаций и частных лиц по пропаганде общественного дошкольного воспитания, непосредственной организации разных типов дошкольных учреждений и др. Педагогические: интенсивное развитие педагогической мысли в Украине и России, теоретических и методических аспектов дошкольного воспитания, выделение дошкольной педагогики в отдельную отрасль педагогических знаний; пропаганда идей общественного дошкольного воспитания посредством педагогической печати; практическая деятельность известных педагогов Украины и России по организации дошкольных учреждений разных типов: приютов, яслей, детских садов и др.

Определены предпосылки для становления и развития общественного дошкольного воспитания в Крыму во второй половине XIX – начале XX века: рост количества беспризорных детей и сирот в результате Крымской войны (1853-1856 гг.); становление Крыма как общероссийской климатологической здравницы; привлечение к Крыму внимания и приток в Крым значительного количества образованных людей, прежде всего известных врачей, что способствовало развитию науки о климатологических основах лечения детей, наращиванию интеллектуального, культурного потенциала Крыма, росту культурно-образовательных потребностей населения; открытие общественных учреждений для лечения и оздоровления больных и ослабленных детей; активная деятельность в области воспитания и образования большого количества благотворительных, педагогических организаций; увеличение численности и интенсивное развитие образовательных учреждений в Крыму; рост грамотности населения, осознание им необходимости воспитания и обучения детей в дошкольные годы и подготовки детей к школе не только в условиях семьи, но и в общественных учреждениях воспитания; большой приток рабочей силы в Крым способствовал развитию промышленных предприятий, росту занятости женщин в общественном производстве, увеличению детской безнадзорности; возрастание интереса педагогической общественности Крыма к проблемам воспитания маленьких детей благодаря развитию зарубежной и отечественной практики общественного дошкольного воспитания.

Дана классификация и характеристика деятельности разных типов дошкольных учреждений Крыма во второй половине XIX – начале XX века (с 1854 по 1919 год) – учреждения опеки: сиротский воспитательный дом, детские приюты (земский, родильный, исправительный, земледельческий, убежище-приют, здравница-приют, очаг для детей мобилизованных родителей,

колыбель для подкидышей); учреждения дневного пребывания детей: дневной детский приют-ясли, детский сад, убежище, детский сад-элементарная школа, детский клуб; лечебно-оздоровительные: детская климатическая колония, детский санаторий, детская лечебница, детский курорт, детский пляж, детская площадка для подвижных игр, физических упражнений и занятий.

Разработана периодизация процесса становления и развития общественного дошкольного воспитания в Крыму во второй половине XIX – начале XX века (1854 – 1871 гг.; 1872 – 1896 гг.; 1897 – 1910 гг.; 1911 – 1919 гг.). Определены и проанализированы ведущие тенденции развития общественного дошкольного воспитания в Крыму во второй половине XIX – начале XX века, среди которых: увеличение количества учреждений для воспитания детей дошкольного возраста; дифференциация типов дошкольных учреждений; расширение круга основателей учреждений для детей дошкольного возраста; обогащение направлений деятельности и задач оздоровления, воспитания и обучения детей дошкольного возраста; проведение образовательной работы в дошкольных учреждениях подготовленными специалистами с учётом научных методик; усовершенствование программно-методического обеспечения дошкольных учреждений.

Ключевые слова: развитие, организаторы, предпосылки, периоды, общественное дошкольное воспитание, типы дошкольных учреждений Крыма.

Annotation

Golovan' T.M. Formation and Development of the Public Pre-school Education in the Crimea (the second half of the XIX – the beginning of the XX-centuries). – Manuscript.

The Thesis is submitted to obtaining the Candidate Degree in Pedagogic, speciality 13.00.01 – General Pedagogic and History of Pedagogic. – South Ukrainian State Pedagogical University named after K. D. Ushinsky. – Odessa, 2008.

The thesis is focused on the complex historical-pedagogical analysis of the establishment and activities of the public pre-school institutions in the Crimea in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries; it emphasizes political, economical, social-cultural and pedagogical peculiarities of the establishment of the public pre-school education as one of the separate parts of the system of education which has its aim, tasks and structure; it defines social-economical pre-conditions for the establishment and development of the pre-school education in the Crimea in the above-mentioned period; it shows the role of the philanthropic and social-

pedagogical societies of the Crimea in the formation of pre-school institutions during the second half of the XIX century – the beginning of the XX century. The types of the pre-school institutions were defined: the tutorial institutions – orphanage, asylum (rural, municipal, reformatory, agricultural, maternity hospital, nursing shelter, shelter for children of mobilized soldiers, cradles for foundlings; day houses for children – shelters for children, day nursery, kindergarten, children's club,; nursing-medical homes – climatic colonies for children, children's resorts, children's sanatorium, children's beach, children's play grounds.

New documents, facts, names of the founders and head-masters of the pre-school institutions of the Crimea in the second half of the XIX-th – the beginning of the XX-th century are introduced into scientific circulation (A. Adlerberg, S. Arend, V. Gotlib, E. Glagoleva, S. Daragan, O. Danilova, V. Lyapidus, A. Fabr, L. Finkelshtein, M. Frideriks, C. Shneider and others). The periods (1854 – 1871, 1872 – 1896, 1897 – 1910, 1911 – 1919 years) are grounded and defined according to the leading tendencies in the development of the pre-school institutions in the Crimea in the second half of the XIX-th – the beginning of the XX-th century. The possibilities of the creative use of the experience in respect to the public pre-school education in the Crimea of the second half of the XIX-th – the beginning of the XX-th century in modern conditions are actualized.

Key words: development, founders, preconditions, periods, public pre-school education, types of the pre-school institutions in the Crimea.